

Інститут виборчого права

*Національний університет
«Києво-Могилянська Академія»*

**ВИБОРИ
ТА
ДЕМОКРАТІЯ**

№2 (28)/2011

Науково-просвітницький
правничий журнал

Заснований у 2004 р.
Виходить щоквартально

ЗМІСТ

ВИБОРИ ТА РЕФЕРЕНДУМИ

М. СМОКОВИЧ

Окремі проблеми законодавчого врегулювання розгляду адміністративними судами виборчих спорів 4

П. ТРАЧУК

Адміністративно-правове забезпечення виборів до органів місцевої влади 13

В. НЕСТЕРОВИЧ

Конституційно-правові засади участі громадськості у фінансуванні федеральних виборчих кампаній у США 17

ДЕРЖАВА І ПРАВО

В. КОВАЛЬЧУК

Демократія участі як джерело легітимності державної влади 25

Н. БОГАСHEBA

Установчі документи політичної партії та їх правовий статус 34

ПРАВО І ПОЛІТИЧНА НАУКА

Ю. ШВЕДА

Дж. Сарторі про безглузду систему і бездарну політику 41

М. ЧАБАННА

Консолідована демократія: концептуалізація поняття та спроби вимірювання 50

МІЖНАРОДНІ ВИБОРЧІ СТАНДАРТИ

Керівні принципи регулювання діяльності політичних партій, прийняті Венеціанською Комісією на 84 пленарній сесії (Венеція, 15-16 жовтня 2010 року) 59

З ІСТОРІЇ ВИБОРЧОГО ПРАВА

В. ІВАНОВСЬКИЙ

Організація народного представництва. Підручник державного права. Глава третя 83

*Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Києво-Могилянська Академія»
(протокол №5 від 26 травня 2011 р.)*

*Постановою Президії ВАК України від 14 квітня 2010 року №1-05/3
наукові статті, опубліковані в журналі «Вибори та демократія»,
зараховано як фахові в галузі юридичних і політичних наук*

ДЕМОКРАТІЯ УЧАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Віталій КОВАЛЬЧУК, доцент кафедри державно-правових дисциплін, декан правничого факультету Національного університету «Острозька академія»

Аналізується питання участі громадян в політичному житті держави як неодмінна умова легітимації державної влади. Досліджено форми такої участі та способи її здійснення. Проаналізовано теорію партисипативної демократії, яка набула популярності наприкінці ХХ століття та має важливе значення для сучасного становлення України як правової демократичної держави.

Ключові слова: легітимація державної влади, демократична участь, теорія партисипативної демократії, безпосереднє народовладдя, демократичний процес легітимації.

Питанню демократії присвячено не одне дослідження як в юридичній, так і політичній науці. Такі вчені, як В.Бабкін, А.Колодій, І.Кресіна, О.Петришин, О.Скрипнюк, детально аналізували природу суспільно-політичного феномену демократії, її форми та інститути. Завдання цього дослідження полягає в тому, щоб показати, як політична участь громадян в демократичному процесі впливає на легітимність публічної влади. За теоретичну основу нашої розвідки ми взяли теорію партисипативної демократії, популярної сьогодні в європейській правовій та політичній теорії.

Державна влада може вважатися легітимною лише до того часу, поки підвладні визнають її такою. Тому легітимність не є сталою властивістю державної влади і вимагає свого постійного підтвердження. Як слушно зазначав Ф. Гізо: «Жодна влада над людьми не звільнена від обов'язку доводити свою легітимність» [1, с.570–571]. Легітимність державної влади в умовах демократії є не стільки результатом, скільки процесом, тобто демократична влада – це не така влада, що вже є легітимною (яка раз і назавжди «відкарбувала» цей образ у суспільній свідомості і може вже не докладати зусиль в напрямі його утвердження), а така, яка постійно свою легітимність підтверджує. Якщо вона не здатна її підтвердити, то ця влада змінюється відповідно до інституціонально вираженої волі громадян. Це означає, що легітимність влади нерозривно пов'язана з процесом її легітимації, який підтримується в умовах демократії завдяки цілому ряду інститутів політичної участі.

Легітимність є результатом легітимації, тобто процесу, за допомогою якого державна влада, її дії, норми, інститути набувають ознак справедливості, законності та доцільності. Легітимація влади, як слушно зазначає В.Сіренко, – це та соціальна динаміка, процеси, через які влада набуває властивості легітимності [2, с.13]. Вона утверджує правовий характер влади, обґрунтовує і виправдовує її рішення щодо створення владних структур, їх зміну й оновлення. Легітимація – це постійний процес народовладдя, який не завершується на стадії делегування владних повноважень, а передбачає право та можливість громадян брати безпосередню участь у прийнятті важливих правових та політичних рішень, а також контролювати процедуру їх реалізації.

Легітимація влади в умовах демократії реалізується через безпосередню участь народу в здійсненні влади. Такий тип легітимності Ж.-Л.Шабо називає «демократичною (процедурною) легітимністю, яка є важливим доповненням онтологічної (матеріальної) легітимності. Демократична легітимність – це перенесення на все суспільство механізму

прийняття рішення індивідом: вираження особистої волі, але в тому розумінні, що ця колективна свобода бере початок від індивідуального прояву вільного судження» [3]. Відповідно до такого розуміння легітимності народ є реальним носієм влади, і лише він наділений правом обирати форму здійснення народовладдя, визначати принципи функціонування державної влади, забезпечувати контроль за її діяльністю і, врешті-решт, змінювати владу, яка втратила свою легітимність. Легітимність влади є наслідком легітимації, або, інакше кажучи, процесу трансформації волі народу в нову якість – суверенну волю держави, яка реалізується через справедливі, законні та доцільні рішення чинної влади.

Правова теорія та практика знає два основні способи здійснення демократичної легітимації – безпосередній та представницький (делегований). Перший спосіб демократичної легітимації нам відомий ще з часів Стародавніх Афін, міста-держави, яке стало прикладом безпосередньої участі його громадян в прийнятті важливих державних рішень. Саме таке розуміння демократичної легітимації панувало в правовій теорії довгий час. Його прихильники виходили з положення про те, що правління народу має бути правлінням всього народу, яке реалізується через безпосереднє вираження його волі стосовно всіх питань суспільно-політичного життя. Однак така теоретична конструкція наштовкувалася на серйозні протиріччя під час її практичної реалізації. Так, на практиці воля всього народу найчастіше зводиться до волі більшості громадян, яка може суперечити волі меншості. Більше того, в процесі такого волевиявлення губиться воля кожної окремої людини. Так, в теорії народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо природні права людини трансформуються у громадянські права. На перший погляд здається, що ця трансформація залишає суб'єкта прав незмінним, але насправді індивід, який набуває цих нових прав, вже більше не є вільною людиною, натомість стає колективною сутністю, самим суспільством, або, як його називає Арістотель, «державною твариною».

Відтак перед теорією та практикою безпосередньої демократії постає дилема того, як подолати напругу між народним суверенітетом та правами людини, рівністю та свободою, правами більшості та правами меншості.

Другий спосіб демократичної легітимації – представницький – набув свого теоретичного обґрунтування в кінці XVIII – початку XIX століття, що було пов'язано з розвитком європейського парламентаризму. Так, Дж.С. Міль називав представницьку систему «великим відкриттям сучасності» і вважав, що вона повною мірою відображає інтереси всіх громадян і є більш ефективна для прийняття важливих політичних рішень порівняно з прямою формою демократії, яка була запропонована греками [4].

Однак, виходячи з сучасного досвіду парламентської демократії, ми можемо поставити під сумнів оптимізм англійського філософа. Поряд із своїми незаперечно сильними сторонами (висока ефективність державної влади, реалістичність, раціональна організація політичної системи тощо) представницьке народовладдя має свої вразливі моменти, на які вказують його дослідники. Так, О.Скрипнюк виділив ті основні недоліки представницької демократії, на які найчастіше вказують критики цієї теорії. Одним з основних аргументів проти теорії делегованої легітимності є те, що народ фактично відсторонений від влади у міжвиборчий період. Таким чином, народовладдя як таке з'являється на нетривалі проміжки часу, коли широкі верстви населення отримують можливість висловити власну думку щодо формування органів державної влади. З цим же тісно пов'язаний такий аргумент, як небезпека бюрократизації представницького правління, оскільки фактичний відрив депутатів та органів державної влади від народу породжує вкрай небезпечну тенденцію до посилення бюрократичного апарату та бюрократизації системи державного управління. Результатом такого відриву влади від народу стає політичне відчуження громадян та поява паростків корупції серед державних чиновників та депутатів, оскільки у той час, коли народ не здатний чинити вплив на їхню діяльність, місце агентів впливу посідають різноманітні лобістські організації чи бізнесові кола. Так само за умови представницької демократії значно підвищується прийняття на державному рівні таких рішень, які не відпо-

відають інтересам більшості населення країни, а ставлять на меті лише задоволення тимчасових потреб правлячої еліти. І нарешті, останнім серйозним аргументом проти представницької демократії є те, що збільшення кількості ланок між народом та державною владою здатні настільки трансформувати початкові інтереси та прагнення виборців, що кінцевий результат не матиме майже нічого спільного з тими вимогами, які були сформульовані виборцями на початковому етапі [5, с.144].

Криза, яку в другій половині XX століття переживала представницька демократія, обумовила пошуки нової моделі легітимації державної влади. В зв'язку з цим з'явилася теорія партисипативної демократії, яка була покликана виправити недоліки двох попередніх моделей демократичної легітимації. Як зазначають Ю.Бегунов та А.Лукашев, «партисипативною називають демократію, в якій поряд з прямими виборами влади громадяни мають права та можливості активної участі в прийнятті політичних рішень, в політичному процесі, а також контролі над реалізацією прийнятих рішень» [6, с.73]. Теорія партисипативної демократії (*participatory democracy*) пропагує ідею активної участі громадян в політичному процесі, яка була одним із центральних гасел у протестних виступах американських студентів у 60-тих роках XX століття. Формулу партисипативної демократії вперше було вжито в 1962 році в установчому маніфесті руху «Студенти за демократичне суспільство». Том Хейден – чільна фігура цього руху – протиставляв тоді «демократію участі» «неактивній демократії», яка, на його думку, характеризувала політико-правову систему США.

Можна виділити такі переваги теорії партисипативної демократії. По-перше, ця теорія передбачає широку політичну участь громадян не лише в ході виборів до вищих органів влади та органів місцевого самоврядування, а й у процесі прийняття широкого спектру рішень, які стосуються соціальних, економічних та культурних проблем. По-друге, вона схильна розглядати окремих індивідів як раціональних учасників політичного процесу, тобто вважає, що, приймаючи те чи інше рішення, кожен громадянин чітко усвідомлює реальні причини, які спонукають його вирішити саме так, а не інакше, а також ті наслідки, які матиме прийняття та можлива реалізація цього рішення у разі, якщо таке рішення буде прийняте більшістю громадян. По-третє, головним позитивом реалізації моделі політичної участі вважається високий рівень легітимності тих рішень, що приймаються за умови її запровадження. Отже, широка політична участь виступає підставою легітимності як окремих рішень, так і державних інститутів в цілому, що в свою чергу має такі політичні наслідки: а) підвищується рівень стабільності системи державної влади; б) формується ефективний механізм контролю за діями державних чиновників та окремих органів влади; в) зменшується ефект бюрократизації в діяльності органів державної влади; г) підвищується ефективність державного управління за рахунок визначального узгодження прав та інтересів громадян із діями державної влади [5, с.145–146].

Таким чином, цілком очевидно, що для теорії партисипативної демократії одним із ключових понять є політична участь і, відповідно, – проблема політичної участі громадян в процесі легітимації державної влади. На зв'язок між політичною участю та легітимністю вказує В.Журавський. На його думку, однією з базових ознак легітимності державної влади є те, що громадяни мають можливість через передбачені законодавством інститути висловлювати своє схвалення чи несхвалення дії політиків, обирати ті чи інші програми державного розвитку, вільно і безперешкодно висловлювати свою думку щодо складу тих політичних еліт, які формують та реалізують державну політику [7, с.97]. Одним з основних наслідків участі громадян в умовах демократії, вважає Р.Даль, є чітка артикуляція власної позиції стосовно того, чи в належний спосіб діє державна влада, чи є чинні владні інститути легітимними [8, с.41].

Більше того, демократія участі дає можливість громадянам не лише вказати на легітимність чи нелегітимність державної влади, але й більш-менш чітко сформулювати свою позицію стосовно того, в який спосіб державна влада повинна бути організована, які

політичні інститути повинні бути посилені, якими мають бути їхні повноваження і як вони повинні працювати. До речі, таке тлумачення легітимності дає можливість краще зрозуміти природу цього явища. Якщо зазвичай легітимність характеризується як визнання суспільством обґрунтованості та необхідності наявної політичної влади та її носіїв, то, на нашу думку, було б помилковим вважати сам акт цього визнання чи невизнання суто пасивним процесом, який реалізується на рівні індивідуальної чи суспільної свідомості і не переростає в ті чи інші політико-правові дії.

Для того, щоб політична участь стала джерелом демократичної легітимації державної влади, вона повинна відображати інтереси якомога ширшого кола людей, які зацікавлені в проходженні демократичного процесу. Відтак політична участь безпосередньо пов'язана з інтересами в сфері народовладдя, які відображають волю народу щодо здійснення владних повноважень. Питання інтересу набуло досить широкого висвітлення як в суспільно-філософській [9], так і в правовій [10; 11] літературі. Дослідники цього питання вказують, що будь-які публічні інтереси, які складають як з індивідуальних, так і з колективних інтересів, містять в собі загрозу конфлікту між більшістю та меншістю. Тому не випадково Ю.Тодика вказував на те, що у сфері здійснення народовладдя особливої актуальності набуває питання балансу публічних інтересів, оскільки їх дисбаланс може стати причиною руйнівних суспільних процесів, які в свою чергу можуть поставити суспільство на грань громадянської війни [11, с.68]. Схожу ситуацію можна було спостерігати в період «помаранчевої революції» в Україні (грудень 2004 року). Народ завжди відчуває різницю між тими діями влади, які спрямовані на задоволення меркантильних інтересів окремих представників влади чи політичних кланів, і кожного окремого громадянина та суспільства в цілому. Розходження інтересів політичної еліти та більшості народу завжди містить у собі загрозу делегітимації влади.

Будь-які спроби виразити публічні інтереси в односторонньому порядку чи на користь меншості, чи на користь більшості неминуче веде до делегітимації влади. В першому випадку існує загроза утвердження олігархічного правління, яке засноване на узурпації влади небагатьма «вибраними» та суцільній нерівності. В другому – на пануванні великої маси, яка не сприймає нічого індивідуального і є реальною загрозою особистим правам людини. Про таку перспективу Г.Еллінек писав: «ніщо не може бути настільки небезпечним та загрозовим для елементарних прав людини, ніщо не може так ненавидіти і зневажати все велике і істинне, як демократична більшість» [12, с.45].

Будь-який публічний інтерес складається з приватних інтересів та потреб, які конкурують між собою. Однак, як слушно зауважує С.Ліпсет, постійна конкуренція та конфлікт інтересів, які лежать в основі демократичного способу врядування, не руйнують політичну систему тому, що шляхом зазначеної конкуренції, що реалізується через політичну участь, відбувається процес легітимації державної влади [13, с.70]. Демократія участі – це спосіб примирення інтересів більшості та меншості на основі консенсусу, який забезпечує стабільність політико-правової системи. Досягнення такого консенсусу стає можливим за умови, якщо якомога більша кількість громадян стане активними учасниками суспільно-політичного життя. Це дозволить, по-перше, репрезентувати інтереси всіх тих, хто в цьому зацікавлений; по-друге, безпосередньо, а не опосередковано відстоювати ці інтереси. Крім цього, політична участь дозволяє організованим способом представити інтереси громадян перед публічною владою і таким чином впливати на її легітимність. У свою чергу завданням влади є узагальнити плюралізм позицій учасників політичного процесу, визначити, чиї інтереси були представлені найбільш переконливо і знайшли найбільшу підтримку в суспільстві, та сформувані на основі цього загальнонаціональну стратегію розвитку держави на найближчу перспективу. При цьому державна влада повинна максимально врахувати інтереси тих, кому не вдалося повною мірою їх відстояти, даючи можливість зробити їм це в майбутньому. Легітимною є та державна влада, яка захищає інтереси і потреби переважної більшості громадян завдяки їх активній політичній участі та максималь-

но враховує інтереси і потреби тих, хто складає незначну меншість, гарантуючи їм невідчужувані та невід'ємні права.

Отож, активна політична участь громадян дає можливість забезпечити баланс публічних інтересів і звести до мінімуму число тих громадян, які будуть виявляти негативне ставлення до законів та рішень чинної влади. Досягнення такого балансу інтересів стає можливим за умови, якщо автономна особа, яка володіє свободою, одночасно усвідомить себе частиною спільноти рівних собі громадян. На цьому, власне, наголошує один з представників теорії партисипативної демократії Бенжамен Барбер. В основу свого вчення Б. Барбер поклав ідею громадянства. Громадянство, як зазначає вчений, – це формування специфічного типу демократичної спільноти, в якій окремі індивіди виступають як активні учасники спільного для всіх процесу політичної участі, які на основі взаємної поваги шляхом переговорів досягають консенсусу. Бути громадянином, зазначає Б. Барбер, означає брати участь у певному усвідомленому способі буття, що припускає усвідомлення існування інших осіб і здійснення спільної діяльності разом з ними [14, с. 259].

Виходячи з зазначеного вище, можна констатувати, що інтереси громадян будуть більш повно представлені за умови активної участі громадян в політичному процесі, який дає можливість впливати на легітимність влади. Щоправда, зафіксувавши цю тезу, слід зробити одне принципове уточнення: справа в тому, що в конкретній ситуації може виникнути методологічна спокуса встановити прямолінійну залежність між рівнем активності громадян в політичному процесі та рівнем легітимності державної влади. Однак такий висновок не є правильним, оскільки політична участь може рівною мірою успішно зафіксувати як високий рівень легітимності державної влади (або її окремих органів), так і падіння цього рівня легітимності. Зокрема, якщо проаналізувати таку форму політичної участі громадян, як вибори, то нескладно помітити, що під час голосування громадяни висловлюють не тільки свою підтримку тим чи іншим політичним силам, які знаходяться при владі, але й навпаки – голосують за нових політиків або за нові партії, з якими вони пов'язують як своє майбутнє, так і майбутнє своєї держави. Можлива також ситуація, коли громадяни активним способом висловлюють недовіру всім політичним силам і тим самим ставлять під сумнів легітимність не лише правлячої влади, але й опозиції. Таку ситуацію можна було спостерігати в Україні на виборах Президента держави 2010 року, коли близько 5% громадян заповнили бюлетень в графі «проти всіх», продемонструвавши тим самим бажання змінити як чинну владу, так і опозицію. (Такий відсоток громадян на виборах до органів місцевого самоврядування в жовтні 2010 р. вже становив 7%).

Водночас відносно низький рівень політичної участі далеко не завжди вказує на фіксацію факту делегітимації державної влади, оскільки в багатьох випадках (як засвідчує досвід розвинутих демократій) громадяни не беруть участі в політичному житті, оскільки вважають, що все і так відбувається в правовому полі, а отже, державна влада не потребує якихось додаткових проявів легітимації.

Слід сказати, що участь громадян в політичному процесі особливо висока в нестабільних демократіях, які перебувають в умовах транзиту (тобто переходу від авторитарного чи тоталітарного режиму до демократичного). Це стосується також України, де активність громадян особливо зростає в період виборчих кампаній. А враховуючи, що ступінь політичного протистояння як всередині влади, так і між владою та громадянським суспільством досить високий, то дострокові вибори до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування стали звичною справою. В цьому випадку мова йде не лише про участь громадян в політичному процесі виключно в контексті діяльності політичних партій (за різними соціологічними даними, активістами політичних партій, яких в Україні нараховується близько 180, є трохи більше 5% громадян), але й участь в роботі суспільних рухів та громадських організацій, професійних спілок.

Кажучи про демократію участі як про джерело легітимності державної влади, важливо зазначити, що цей процес (легітимації) не є одностороннім, тобто спрямованим

лише від громадянського суспільства до держави, але й зворотнім – від держави до громадянського суспільства. Якщо в 60–70-тих роках минулого століття про демократію участі говорили лише представники громадянського суспільства, які намагалися активно впливати на публічну владу з допомогою політичних партій, громадських організацій та інших інститутів громадянського суспільства, то на початку XXI століття вже самі владні структури створюють нові механізми участі. Значною мірою це було пов'язано з кризою представницької демократії.

На це, зокрема, вказує сучасний французький дослідник питання демократичної легітимності П'єр Розанвалон. На його думку, демократія участі наближає одне до одного громадянське суспільство та публічну владу. Автор праці «Демократична легітимність: безсторонність, рефлексивність, наближеність» розвиває популярну у Франції на зламі XX століття ідею «наближеності» (*la proximité*) держави до своїх громадян, що відображає політику наближення державних інститутів до кожної окремої людини. Така політика була запропонована урядом на чолі з соціалістом Ліонелем Жоспенем в 1997 та 2003 роках. Першим кроком у цьому напрямі було запровадження в районах, уражених бідністю та безробіттям, так званої «наближеної поліції», що мала за мету налагодити діалог із населенням задля зниження рівня злочинності. Наступним кроком було запровадження в передмістях великих міст функції «наближених посередників», що мали встановити зв'язок між місцевими адміністраціями і населенням.

Як зазначає П. Розанвалон, громадяни дедалі більше придивляються до самої поведінки чинної влади. Вони бажають, щоб їх вислуховували, щоб із ними рахувалися, щоб їхню думку брали до уваги. Громадяни очікують від влади уважного ставлення до їхніх труднощів, щоб влада справді цікавилася тим, чим живуть звичайні люди. Численні опитування, які проводяться по всьому світу, засвідчили, що найбільше люди прагнуть, щоб ті, хто приймає важливі політичні рішення, більше зверталися до людей і були ближчими до них.

Демократія участі нерозривно пов'язана з справедливим процесом. Якщо відчуття задоволення людей залежить, передусім, від ухваленого рішення органів влади, то їхня оцінка легітимності цього органу базується значною мірою на їхньому сприйнятті справедливості процесу. Так, рішення влади з непопулярними наслідками можуть громадянами сприйматися позитивно, якщо умови, в яких вони ухвалювалися, вважаються справедливими. Виділяють такі елементи сприйняття громадянами процедурної справедливості: якщо громадяни були активними учасниками прийняття рішення, якщо їхню точку зору було враховано, якщо їх уважно вислухали і вони змогли глибоко викласти свої аргументи [15, с. 206–207]. Такий спосіб легітимації через відчуття процедурної справедливості був підтверджений у працях багатьох вчених, в тому числі представників комунікативної філософії К.-О.Апеля та Ю.Габермаса. Останні розробили процедурно-правову парадигму, відповідно до якої всі протиріччя, що виникають в процесі демократичної легітимації, можуть бути вирішені в процесі проходження раціональних дискурсів, на яких обговорюються найважливіші питання політичного та правового характеру всіма зацікавленими особами. Дискурс – це спосіб діалогічно-аргументованого обговорення спірних питань з метою досягнення універсального (тобто значущого для всіх, хто здатний до розумної аргументації) консенсусу. Досягти його можна набагато швидше під час аргументованої дискусії чи переговорів, ніж шукаючи вирішення проблеми кожною особою окремо. Так, переваги дискурсу порівняно з парламентським обговоренням спірних питань полягають у тому, що обрані народом депутати обмежені у знанні реальної ситуації, а тому і в здатності її адекватно оцінити. Жоден з них не знає всього того, що знають інші, і не може зробити такі висновки, до яких можна прийти спільно в процесі всенародного обговорення.

Такі дискурси можуть відбуватися у різноманітних формах (громадські слухання, збори трудових колективів, наукові конференції, круглі столи і т. д.), а також з широкого кола питань (починаючи від зміни форми державного правління і аж до благоустрою міста,

селища, села). Проведення таких дискусій можуть ініціювати як громадяни, позицію яких організованим способом повинні представляти, перш за все, як політичні партії та громадські організації, так і органи державної влади. Наприклад, парламент може ініціювати громадські обговорення важливих законодавчих актів, за прийняття яких не проголосувала необхідна кількість депутатів. Важливо, щоб у процесі обговорення спірних питань кожен з громадян став дійсним учасником такого дискурсу, і його перебіг мав не лише формальний характер.

Дискурс є ефективним засобом подолання напруги між народним суверенітетом та правами людини. Лише в процесі дискусії та обговорення спірних питань можна прийти до спільного рішення, яке б влаштувало всіх учасників дискурсу, що зацікавлені в його проходженні. Внутрішній зв'язок між правами людини та народним суверенітетом полягає в інституалізації правами людини комунікативних умов формування розумної політичної волі [16, с.55]. Права людини покликані гарантувати кожному рівні шанси в досягненні особистих життєвих намірів та забезпечувати надійний правовий захист. Без реалізації основних прав та свобод людини і зокрема без права на життя, власність, свободу не існувало б умов участі громадян в практиці публічного самовизначення.

У процесі дискусії та обговорення спірних питань можна прийти до колективних рішень, які б влаштували якщо не всіх, то принаймні переважну більшість громадян, що зацікавлені в їх прийнятті. Політико-правовий дискурс не застрахований від того, що буде виражати інтереси більшості. Адже в будь-якій спільноті є група людей, яка з тих чи інших причин не погоджується з волею більшості. Завданням громадянського дискурсу є не лише сформувати волю більшості, але й якомога меншою мірою обмежувати волю меншості. У будь-якому випадку більшість не може порушувати природні права людини.

Державна влада може вважатися легітимною тоді, коли вона сприяє вільному проходженню політико-правового дискурсу і залишається нейтральною щодо дискутуючих сторін. Вона, безперечно, спирається на волю більшості громадян, аргументи яких на відповідний час є більш переконливими порівняно з аргументацією меншості. Однак влада залишає за останньою право захищати свої погляди і не застосовує до меншості жодного примусу, окрім примусу вагомішого аргументу.

Демократія участі як джерело легітимності – це не лише процедура формування органів державної влади, яку часто ототожнюють з виборами, але й контроль за їх діяльністю. Вибори – це лише початок та один з елементів демократичної участі, яка має багатоманітний потенціал неелекторальних форм. Вибори не дають гарантії, що влада буде служити інтересам суспільства, а тому вона може вважатися легітимною лише за умови, якщо вона буде проходити випробування контролем. Якщо консенсус лежить в основі процесу легітимації влади при доступі до влади, то контроль складає ядро легітимності при здійсненні влади. Отож, консенсус і контроль – дві невід'ємні складові демократичної легітимності.

Контроль – одна з основних функцій демократії участі, а відтак і легітимації, оскільки її реалізація покликана забезпечити легітимність державної влади. Контроль з боку суспільства за діями влади здійснюється як за владою в цілому, так і за окремими її органами та діячами. Для останніх контроль є джерелом їх прав та обов'язків, завдяки реалізації та виконання яких ці політичні діячі зберігають свою легітимність, набуту в процесі обрання чи призначення. Держава, в якій відсутній контроль за владою, вказує Д.Валадес, приречена бути непередбаченою і тому створює постійну загрозу свободі суспільства та індивідів [17, с.43].

У правовій та політичній теорії відомі різні практики забезпечення такого контролю. Він може здійснюватися як безпосередньо народом (можливість проведення референдуму за ініціативою громадян, всенародні обговорення, інститут звернення і т. ін.; не меншим індикатором рівня легітимності наявної влади є дострокові вибори), так і опосередковано через спеціальні конституційні органи (Уповноваженого Верховної Ради України з

прав людини, Рахункової палати, Конституційного Суду). Особливе місце у здійсненні політичного контролю за діяльністю чинної влади належить опозиційним (перш за все парламентським) партіям. Ефективність такого контролю за легітимністю влади значною мірою залежить від розвиненості інститутів громадянського суспільства, а також рівня правової та політичної культури громадян.

Таким чином, демократія участі в її різноманітних формах є основним джерелом легітимності державної влади. Підтвердженням такого висновку є ряд аргументів. По-перше, легітимність в умовах демократії є не постійною властивістю державної влади, а процесом підтвердження її справедливості, законності та доцільності. По-друге, легітимність є результатом легітимації, яка, в свою чергу, є нічим іншим як політичною участю громадян в житті суспільства та держави. По-третє, активна політична участь громадян є запорукою того, що їхні інтереси будуть представлені найбільш повно і безпосередньо самими учасниками процесу, а це в свою чергу дозволить організованим способом впливати на легітимність влади. По-четверте, демократія участі передбачає не лише вплив громадянського суспільства на публічну владу, але й наближеність (доступність, відкритість, чутливість) органів влади до суспільства. По-п'яте, демократія участі – це передусім справедливий процес прийняття законів та рішень державної влади на основі політико-правового дискурсу, який дозволяє врегулювати протиріччя між більшістю та меншістю, правами людини та народним суверенітетом. По-шосте, демократія участі не завершується на стадії формування органів державної влади шляхом виборів, а включає також демократичний контроль з боку громадянського суспільства за їх діяльністю.

Література

1. Гизо Ф. Политическая философия: о суверенитете // Классический французский либерализм: Сборник. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2000. – С. 507–588.
2. Сіренко В.Ф. Про легальність та легітимність державної влади. – К.: Оріяни, 2006. – 60 с.
3. Шабо Ж.-Л. Основные типы легитимности // Полис. – 1993. – № 5. – С. 137–143.
4. Мілл Дж.С. Роздуми про представницьке врядування / Про свободу: Есе / Пер. з англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 129–363.
5. Скрипнюк О.В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). – К.: Логос, 2006. – 386 с.
6. Бегунов Ю.К., Лукашев А.В., Понеделко А.В. 13 теорий демократии. – СПб: Издательский дом «Бизнес-пресса», 2002. – 240 с.
7. Журавский В.С. Политический процесс в Украине: анализ, поиски, решения. – К.: Пошук, 1995. – 128 с.
8. Даль Р.А. О демократии. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 208 с.
9. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Политиздат, 1986. – 568 с.
10. Иеринг Р. Интерес и право // Избранные труды. – В 2 т. – Т.1. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – С. 437–595.
11. Тодика Ю. Категорія «публічний інтерес» в конституційному праві та проблеми здійснення народовладдя // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 1. – С. 67–75.
12. Еллинек Г. Права меньшинства / Перевод Е.Троповского; под ред. М.О.Гершензона. – М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1906. – 56 с.
13. Lipset S. M. Political Man. The social bases of politics. – Baltimore: The Johns Hopkins Univ. Press, 1988. – 586 p.
14. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу // Демократія: Антологія / Упоряд. О.Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 254–262.
15. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / Пер. з фр. Є.Марічева. – К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська Академія», 2009. – 287 с.
16. Габермас Ю. До легітимації через права людини / Переклад з нім. М. Култаєвої, Л. Сотниченко. – К.: Український філософський фонд, 1999. – 62 с.
17. Валадес Д. Контроль над Властью. – М.: Идея-Пресс, 2006. – 248 с.

PARCITIPATORY DEMOCRACY AS THE SOURCE OF STATE POWER LEGITIMACY

Vitaliy KOVAL'CHUK

The issue of citizens' participation in the political life of a state is analysed as the indispensable condition of state power legitimacy. The forms of such participation and the ways of its implementation are investigated. The theory of participatory democracy is analysed which had become popular at the end of 20th century and plays vital role for the present day formation of Ukraine as a democratic state with rule of law.

Key words: state power legitimacy, democratic participation, theory of participatory democracy, direct democracy, democratic process of legitimacy.

ДЕМОКРАТИЯ УЧАСТИЯ КАК ИСТОЧНИК ЛЕГИТИМАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

Виталий КОВАЛЬЧУК

Анализируется вопрос участия граждан в политической жизни государства как неперемнное условие легитимации государственной власти. Исследованы формы такого участия и способы его осуществления. Проанализирована теория партисипативной демократии, которая приобрела популярность в конце XX века и имеет важное значение для современного становления Украины как правового демократического государства.

Ключевые слова: легитимация государственной власти, демократическое участие, теория партисипативной демократии, непосредственное народовластие, демократический процесс легитимации.